

УДК 347.965.9

*Н. М. Бакаянова***ПРЕДМЕТ, ОБ'ЄКТ ТА МЕТОДОЛОГІЯ НАУКИ ПРО АДВОКАТУРУ**

Постановка проблеми. Конституція України в ст. 131² проголошує, що для надання професійної правничої допомоги діє адвокатура, виключно адвокати здійснюють захист і представництво в суді, крім випадків, встановлених законом. Такі конституційні зміни підвищують роль адвокатури в суспільних відносинах, вимагають від адвокатів виконання професійних обов'язків на високому професійному рівні. Крім того, завдання адвокатури зумовлюють удосконалення адвокатського самоврядування, зміцнення Національної асоціації адвокатів України на інституційному рівні, налагодження порозуміння в самій адвокатській спільноті.

З огляду на специфіку адвокатської діяльності з метою належного здійснення функції надання професійної правничої допомоги об'єктивно існує необхідність у розвитку знань про адвокатуру й адвокатську діяльність, розробці теоретичних положень, які поклалися б в основу законодавчого вдосконалення питань організації та діяльності адвокатури у світлі судово-правової реформи.

Виокремлення науки про адвокатуру (адвокатології), яка об'єднала у своїх межах усі знання про організацію адвокатури й адвокатську діяльність, спрямоване на комплексне вивчення проблем адвокатури, систематизацію питань, що стосуються здійснення адвокатської діяльності. Однак наука про адвокатуру має розвиватись і далі, з'ясуванню підлягають об'єкт та предмет адвокатології, на які в юридичній науці існують різні погляди. Необхідне визначення методів адвокатології та напрямів практичного застосування результатів наукових досліджень, систематизація інформації тощо.

У ході судово-правової реформи в Україні швидко змінюється законодавство. При цьому науковці не завжди вчасно реагують на пропозиції щодо внесення змін до того чи іншого нормативного акта, що призводить до швидкої зміни базису певної науки. Тому існує нагальна потреба в посиленні дослідницького складника науки про адвокатуру та розвитку відповідного законодавства як обґрунтованого й передбачуваного, щоб застерегти подальші, часто досить несподівані, пошуки законотворців та експерименти в правовій площині.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Наука про адвокатуру пройшла у своєму розвитку етапи накопичення інформації, її узагальнення й виявлення закономірностей. Сьогодні вона продовжує розвиватись завдяки працям таких учених, як М.Р. Аракелян, В.Г. Гончаренко, Т.В. Варфоломеева, Т.Б. Вільчик, Я.П. Зейкан, М.А. Погорецький, О.Д. Святоцький, О.В. Синеокий, Д.П. Фіолевський, С.Я. Фурса, О.Г. Яновська та багато інших. Проте відсутність комплексних досліджень системи науки про адвокатуру вказує на необхідність подальшої розробки доктринальних положень у зазначеному напрямі.

Метою статті є визначення предмета та об'єкта адвокатології, а також з'ясування методів науки про адвокатуру.

Виклад основного матеріалу. У 1996 р. в правову науку Російської Федерації було введено термін «адвокатологія» як назву спеціальної науки про адвокатуру

[1, с. 46–58]. З того часу ці поняття розглядаються фактично як тотожні. Появу нового спеціального терміна для позначення напряму наукових досліджень з адвокатури можна сприймати позитивно. Однак О.Я. Баєв, вводячи термін «адвокатологія», водночас обмежив його вузьким напрямом – «криміналістичною адвокатологією», із чим уже важко погодитись.

Обсяг дослідження проблем адвокатури України в межах спеціальної юридичної науки, зокрема адвокатології, неухильно збільшується [2], проте неоднозначне застосування термінології потребує теоретичного визначення її основних понять. З назв окремих публікацій постає, що адвокатура може перебувати в системі суб'єктів судового права [3], здійснюється забезпечення адвокатурою конституційного права обвинуваченого на захист у кримінальному процесі України [4]. Проте функцію захисту в судах здійснюють адвокати, а не адвокатура як суб'єкт здійснення захисту.

Неоднозначне застосування термінології як у наукових публікаціях, так і в законодавстві свідчить про необхідність конструктивного аналізу всієї інформації, що стосується адвокатури, її систематизації, створення та закріплення на законодавчому рівні понятійного апарату тощо. Особливе значення має існування певного напряму наукових досліджень, предметом яких є адвокатура та адвокатська діяльність.

Визначення об'єкта й предмета адвокатології є основоположним питанням науки про адвокатуру. Ю.Ф. Лубшев зазначає, що предметом науки про адвокатуру є насамперед сама адвокатура як явище соціального життя, узаконене державою, яке у зв'язку із цим приймає обов'язкові правові норми та приписи. Водночас до предмета адвокатології вчений також відносить теоретичне осмислення закономірностей виникнення цього інституту, його функціонування; співвідношення з державною владою; з'ясування змісту й форм роботи адвокатів; розгляд юридичних відносин і зв'язків адвокатури з правоохоронними та державними органами; розуміння особливостей правової культури й правосвідомості адвокатів, які працюють у сучасних умовах [5, с. 23–24].

На думку А.В. Рагуліна, до предмета адвокатології належать вивчення історії розвитку адвокатури, аналіз механізмів функціонування адвокатури, розгляд питань консультативної діяльності адвоката, пізнання різних аспектів представницької діяльності адвоката, вивчення діяльності адвоката в різних юрисдикційних провадженнях [6, с. 133].

У юридичній літературі вказувалось, що об'єктом є те, на що спрямовується пізнавальна діяльність ученого, що є для нього непізнаним та передбачає з його боку певні зусилля й творчу активність для виявлення сутнісних сторін, різних властивостей та ознак реальних речей. Натомість предметом є стійка сукупність взаємопов'язаних характеристик об'єкта, усе те, що викристалізовується з його численних зв'язків і перетворюється на результат дослідження, тобто на нове знання [7, с. 48]. Трансформуючи це висловлювання, можна сформулювати об'єкт дослідження як усе те, на що звертають увагу вчені, а предмет – як усе, що досліджене та дало результат.

Проте з такою науковою позицією важко погодитись із багатьох причин. По-перше, зазначена концепція звужує об'єкт і предмет дослідження до суб'єк-

тивного сприйняття меж науки. По-друге, у праві важко знайти стійку сукупність взаємопов'язаних характеристик об'єкта, коли йдеться про реальне дослідження, зокрема й тому, що навіть у законодавстві існують помилки, не говорячи вже про дисертаційні дослідження, коли результат не завжди є передбачуваним.

Об'єкт і предмет варто розглядати як взаємопов'язані категорії, причому об'єкт є таким, що поглинає предмет. У певному об'єкті може бути декілька предметів, і ця позиція підтверджується численними дослідженнями одних питань із різних напрямів тощо. Наприклад, О.Ф. Скакун зазначає, що об'єктом науки є держава та право, а предметом – об'єктивні властивості держави й права в їх понятійно-юридичному розумінні та вираженні, загальні й окремі закономірності виникнення, розвитку та функціонування держави й права в їх структурній багатоманітності [8, с. 5].

Дійсно, адвокатологія як галузь правової науки повинна мати та має свої об'єкт і предмет. На наше переконання, об'єктом адвокатології є адвокатура та діяльність адвокатів. Окреслення предмета адвокатології дещо ускладнюється тим, що не існує стабільних знань та інформації в юриспруденції. Як не можна зупинити думку, так не можуть бути зупинені й наукові дослідження за певними напрямками. Однак очевидно, що предмет адвокатології як науки має бути пов'язаний із закономірностями діяльності адвокатів, їх професійними інтересами, формуванням вимог суспільства до адвокатів, виникненням і розвитком інституту адвокатури, особливостями та характерними рисами адвокатури, розвитком адвокатського самоврядування, функціонуванням системи органів адвокатського самоврядування, організаційними зв'язками в межах цієї системи.

Історія розвитку адвокатської діяльності, закономірності формування й розвитку видів адвокатської діяльності, надання консультацій із юридичних питань, складення позовних заяв, скарг, клопотань та інших документів правового характеру, здійснення захисту й представництва, використання та адаптація в адвокатській діяльності досягнень суміжних галузей наукового знання та інші питання зумовлюють необхідність використання певних методів дослідження. Потребують аналізу також закономірності способів і засобів адвокатської діяльності, зокрема їх формування, створення й удосконалення, формування та використання методик захисту й представництва за окремими категоріями справ. Такі різні завдання дослідження особливостей розвитку адвокатської діяльності повинні визначати також методи науки, які мають застосовуватись в адвокатології для дослідження цих процесів.

Методологія адвокатури – це сукупність певних принципів, логічних прийомів, спеціальних методів пізнання окремих матеріальних та процесуальних явищ адвокатури, зумовлених її філософським і соціальним змістом [9, с. 16]. Основу методології, яка застосовується в науці про адвокатуру, як і в інших юридичних науках, складає системний підхід, що зумовлює необхідність застосування загальнонаукових і приватнонаукових методів пізнання [6, с. 134]. Насамперед наука про адвокатуру використовує такі загальнофілософські методи пізнання, як діалектичний, аналіз і синтез, метод аналогії, дедукції та індукції, історичний і логічний методи, емпіричний тощо [6, с. 134; 9, с. 16].

На нашу думку, важливе значення під час вивчення адвокатури мають такі загальнонаукові методи, як метод функціонального аналізу та метод системного аналізу, які дають змогу належним чином дослідити функціональні й організаційні основи адвокатури.

На необхідності застосування під час вивчення адвокатури методу абстрактного функціонального аналізу цілком правильно наголошує С.Я. Фурса. Вона зазначає, що використання цього методу дасть можливість проаналізувати суспільну функцію, виконання якої покладено державою на адвокатуру, щодо сприяння в захисті прав, свобод та інтересів фізичних і юридичних осіб [9, с. 16].

Справді, метод функціонального аналізу полягає в дослідженні того чи іншого об'єкта як комплексу функцій, які він виконує [10, с. 199]. Тому метод функціонального аналізу дає можливість дослідити адвокатуру не відірвано від суспільства й держави, від діяльності фізичних чи юридичних осіб, а в поєднанні з ними, розглянути її як елемент суспільства, з'ясувати її призначення, функції, роль і завдання в такому суспільстві. Особливо важливим застосування цього методу є під час дослідження функціональних основ адвокатури, сукупності тих функцій, які вона здійснює щодо надання правової допомоги.

Водночас загальнонауковий метод системного аналізу більше дає змогу дослідити організаційні основи адвокатури.

У філософській науці зазначається, що системний аналіз дає можливість здійснити опис окремо взятого об'єкта в стані відсутності зовнішнього впливу на нього чи внутрішнього супротиву, тобто в стані спокою [11, с. 6]. Він дає змогу з'ясувати цілісність об'єкта, визначити його внутрішні зв'язки, виявити елементи об'єкта як системи. Під час його застосування проблема, що виникає, має розглядатись як щось ціле, як система у взаємозв'язках усіх її компонентів [12, с. 497]. Тому застосування системного аналізу як методу дослідження в теорії адвокатури дає змогу проаналізувати структуру адвокатури як правового інституту, визначити існуючі зв'язки в адвокатурі, дослідити відносини, що виникають у сфері адвокатського самоврядування, його організаційні форми, форми здійснення адвокатської діяльності тощо.

Серед загальнонаукових методів для дослідження проблем адвокатури також варто акцентувати увагу на методі діяльнісного підходу.

Діяльнісний підхід, як зазначає Д.Я. Малешин, дає можливість провести багатосторонній аналіз структури явища, що характеризується динамікою. Використання методу діяльнісного підходу означає уявлення того чи іншого явища, що вивчається, як діяльності та дослідження елементів цієї діяльності, її структури. Такий метод не отримав широке використання в наукових дослідженнях, зокрема й у працях із юриспруденції, однак його доцільно використовувати як у юридичній науці загалом, так і в процесуальних дослідженнях зокрема [13, с. 38–41].

Використання цього методу дослідження в науці про адвокатуру буде ефективним, адже надзвичайно важливим складником предмета досліджень у науці про адвокатуру є участь адвоката в різних юрисдикційних процесах. Мета, завдання, форми цієї участі є досить різними, відрізняються одна від одної, що вимагає досить детального аналізу кожного із цих елементів діяльності. Як справедливо за-

значалось у юридичній літературі, наука про адвокатуру в Україні існує здебільшого на рівні аналізу відповідного законодавства, яке становить зміст пізнання та мету цієї галузі знань [9, с. 15]. На наше переконання, необхідно більше уваги приділяти саме вивченню діяльності адвоката й адвокатури, а основою досліджень також може бути використання методу діяльнісного підходу.

Поряд із використанням загальнонаукових методів пізнання свого предмета наука про адвокатуру використовує також приватноправові методи (причому як юридичних, так і інших наук), зокрема конкретно-соціологічний метод, методи спостереження, анкетування, експерименту, інтерв'ювання, статистичний метод, методи експертних оцінок, вивчення документів, історико-правовий, формально-юридичний, порівняльно-правовий методи, теоретичного моделювання тощо.

До спеціальних методів дослідження в теорії адвокатури, на нашу думку, можна віднести метод узагальнення й аналізу адвокатської практики. Незважаючи на те, що загалом метод узагальнення чи аналізу юридичної практики застосовується також в інших юридичних науках, жодна з них не розглядає узагальнення та аналіз адвокатської практики як власний метод, а адвокатська практика якщо й вивчається (наприклад, у науці кримінального процесу), то здебільшого для вирішення власних завдань, які стоять перед тією чи іншою сферою юридичної науки.

Теорія адвокатури сьогодні вже оперує поняттями адвокатської практики [14], адвокатської тактики та стратегії [15, с. 36], адвокатської технології [16], вивчає можливості використання в ній різних способів, засобів і прийомів задля досягнення адвокатом цілей правової допомоги [16]. Відтак вивчення адвокатської практики дає змогу науці про адвокатуру встановити ефективність методик під час здійснення тих чи інших видів адвокатської діяльності, виявити існуючі закономірності в процесі діяльності адвокатів. Зрештою, узагальнення адвокатської практики є та має бути підставою для виявлення й обґрунтування теорією адвокатури фактів порушень прав адвокатів, внесення пропозицій щодо покращення не лише адвокатської, а й юридичної практики, удосконалення чинного законодавства.

Таким чином, можна встановити, що методологія адвокатології схожа на аналогічні зразки в інших галузях правової науки, спирається на певні наукові завдання, зумовлюється характерними ознаками досліджуваного джерела інформації, а також залежить від уподобань конкретного дослідника.

Зокрема, Т.Б. Вільчик під час вирішення поставлених завдань в інтересах досягнення мети дисертаційної роботи спиралась на сучасні загальні та спеціальні методи наукового пізнання, такі як метод системного аналізу, історичний метод, методи синтезу, абстрагування, формально-юридичний метод, метод моделювання, порівняльно-правовий метод [17].

Загалом кожний науковець має право обирати будь-які методи дослідження; здобутки науковців доводять правильність обраних ними методів або помилковість отриманих результатів. Кожен внесок у науку підтверджує важливість правильного обрання методів дослідження, широкого погляду на проблеми в адвокатології та практичній діяльності адвокатів тощо.

Висновки. Підсумовуючи викладене, можна дійти висновку, що об'єктом адвокатології є адвокатура та діяльність адвокатів, а предметом – закономірності

діяльності адвокатів, їхні професійні інтереси, вимоги суспільства до адвокатів, виникнення й розвиток інституту адвокатури, особливості та характерні риси адвокатури, розвиток адвокатського самоврядування, функціонування системи органів адвокатського самоврядування, організаційні зв'язки в межах цієї системи. Крім того, потребують аналізу також закономірності способів і засобів адвокатської діяльності, а саме їх формування, створення й удосконалення, формування та використання методик захисту й представництва за окремими категоріями справ. Такий багатогранний предмет дослідження зумовлює методи науки, які мають застосовуватись в адвокатології.

Методологія науки про адвокатуру складає її концептуальну основу, адже містить витоки та умови формування теорії адвокатури, характеризує її предмет, функції й завдання. Дослідження методів теорії адвокатури, їх зв'язку з методами практичної діяльності адвоката забезпечує необхідну повноту наукового пізнання, а також дає змогу перевірити обґрунтованість наукових висновків.

Література

1. Баев О.Я. К основам теории профессиональной защиты в уголовном процессе: объект и предмет криминалистической адвокатологии / О.Я. Баев // Правовая наука и реформа юридического образования : сб. науч. трудов / редкол. : Ю.Н. Старилов и др. – Воронеж : Изд-во Воронежского гос. ун-та, 1996. – Вып. 6 : Юридический процесс: реформа процедур управления, законодательной деятельности и судебной власти. – С. 46–58.
2. Фурса С.Я. Наука про адвокатуру / С.Я. Фурса // Адвокатура України : [навч. посібник] : у 2 кн. / за заг. ред. С.Я. Фурси. – К. : Видавець Фурса С.Я. ; КНТ, 2007. – С. 10–15.
3. Яновська О.Г. Адвокатура в системі суб'єктів судового права / О.Г. Яновська // Актуальні проблеми судового права : матер. міжнар. наук.-прак. конф., присвяч. пам'яті проф. І.Є. Марочкіна (м. Харків, 30 жовтня 2015 р.) / редкол. : Л.М. Москвич та ін. – Х. : Право, 2015. – С. 20–23.
4. Бірюкова А.М. Забезпечення адвокатурою конституційного права обвинуваченого на захист у кримінальному процесі України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність» / А.М. Бірюкова ; Одеська нац. юрид. академія. – О., 2006. – 20 с.
5. Лубшев Ю.Ф. Адвокатура в России : [учебник] / Ю.Ф. Лубшев. – М. : ООО «Профобразование», 2001. – 832 с.
6. Рагулин А.В. Формирование науки об адвокатуре в России / А.В. Рагулин // Евразийская адвокатура. – 2013. – № 2(3). – С. 128–140.
7. Рябоконт Н.В. Наука и внеучные формы познания / Н.В. Рябоконт // Инновационные образовательные технологии. – 2012. – № 4(32). – С. 47–57.
8. Скакун О.Ф. Теорія держави і права : [підручник] / О.Ф. Скакун. – Х. : Консум, 2001. – 656 с.
9. Адвокатура України : [підручник] : у 2 кн. / за заг. ред. С.Я. Фурси, Н.М. Бакаянової. – 2-ге вид., доп. і перероб. – К. : Алерта, 2016–2016. – Кн. 1 : Організація адвокатури (з практикумом). – 2016. – 864 с.
10. Сырых В.М. Метод правовой науки. Основные элементы, структура / В.М. Сырых. – М. : Юридическая литература, 1980. – 176 с.
11. Карасев В.И. Методологическое обеспечение правовых исследований: социально-философский подход к системности современного наукознания / В.И. Карасев // Системность в уголовном праве : матер. II Российского конгресса уголовного права (г. Москва, 31 мая – 1 июня 2007 г.). – М., 2007. – С. 3–7.
12. Садовский В.Н. Системный анализ / В.Н. Садовский // Философия науки: общие проблемы познания. Методология естественных и гуманитарных наук : [хрестоматия] / отв. ред. Л.А. Микешина. – М. : Прогресс-Традиция ; МПСИ ; Флинта, 2005. – С. 496–503.
13. Малешин Д. Я. Методология гражданского процессуального права : [монография] / Д.Я. Малешин. – М. : Статут, 2010. – 208 с.

14. Грамацький Е.М. Адвокатські практики захисту прав споживачів / Е.М. Грамацький. – К. : Спільнота споживачів та громадські об'єднання, 2006. – 32 с.
15. Чашин А.Н. Стратегия и тактика адвокатской деятельности : [учеб. пособие] / А.Н. Чашин. – М. : Дело и сервис, 2008. – 272 с.
16. Синєокий О.В. Загальнотеоретичні проблеми адвокатології : [навч.-метод. посібник] / О.В. Синєокий. – Запоріжжя : ЗНУ, 2007. – 108 с.
17. Вільчик Т.Б. Адвокатура як інститут реалізації права на правову допомогу: порівняльно-правовий аналіз законодавства країн Європейського Союзу та України : автореф. дис. ... докт. юрид. наук : спец. 12.00.10 «Судоустрій; прокуратура та адвокатура» / Т.Б. Вільчик ; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. – Х., 2016. – 42 с.

Анотація

Бакаєнова Н. М. Предмет, об'єкт та методологія науки про адвокатуру. – Стаття.

У статті досліджуються питання розвитку науки про адвокатуру. Визначено поняття об'єкта, предмета адвокатології, її методологію. Об'єктом адвокатології є адвокатура та діяльність адвокатів, предметом – закономірності діяльності адвокатів, їхні професійні інтереси, формування вимог суспільства до адвокатів, розвиток інституту адвокатури, особливості й характерні риси адвокатури, адвокатського самоврядування, функціонування системи органів адвокатського самоврядування, організація адвокатури. Методологія науки про адвокатуру складає її концептуальну основу, є її фундаментом, адже містить витоки та умови формування теорії адвокатури, характеризує її предмет, функції й завдання. Дослідження методів теорії адвокатури, їх зв'язок із методами практичної діяльності адвоката забезпечують необхідну повноту наукового пізнання, а також дають змогу перевірити обґрунтованість наукових висновків.

Ключові слова: адвокатура, наука про адвокатуру, адвокатологія, методологія, теорія адвокатури.

Аннотация

Бакаєнова Н. М. Предмет, объект и методология науки об адвокатуре. – Статья.

В статье исследуются вопросы развития науки об адвокатуре. Определены понятия предмета, объекта адвокатологии, ее методология. Объектом адвокатологии являются адвокатура и адвокатская деятельность, предметом – закономерности деятельности адвокатов, их профессиональные интересы, формирование требований общества к адвокатам, развитие института адвокатуры, особенности и характерные черты адвокатуры, адвокатского самоуправления, функционирования системы органов адвокатского самоуправления, организация адвокатуры. Методология науки об адвокатуре составляет ее концептуальную основу, поскольку содержит истоки и условия формирования теории адвокатуры, характеризует ее предмет, функции и задачи. Исследование методов теории адвокатуры, их связь с методами практической деятельности адвоката обеспечивают необходимую полноту научного познания, а также позволяют проверить обоснованность научных выводов.

Ключевые слова: адвокатура, наука об адвокатуре, адвокатология, методология, теория адвокатуры.

Summary

Bakayanova N. M. Subject, object and methodology of advocacy science. – Article.

The article examines the development of the science of the legal profession. Defined concepts of object, object advocatology, its methodology. The object advocatology are advocacy and advocacy, the subject – pattern of activity of lawyers, their professional interests, the formation of the requirements of society to lawyers, the development of the legal profession, the features and the characteristics of the legal profession, lawyer self-management, the functioning of the system of bodies of lawyer self-organization of the legal profession. Methodology of the science on the legal profession is its conceptual framework, because it contains the sources and conditions of formation of the theory of the legal profession, describes its subject, functions and tasks. Research of methods of advocacy theory, their connection with the methods of practice attorney provide the necessary completeness of scientific knowledge, but also allow you to check the validity of scientific findings.

Key words: advocacy, science of the legal profession, advocatology, methodology, theory of the legal profession.